

Jaroslav Suk

CHARTISTERNAS SLANG - SPECIELLA SPRÅKFÖRETEELSER HOS TJECKISKA DISSIDENTER

1. Inledning

Denna uppsats behandlar ett särskilt ordförråd som har skapats och nu används av en särskild befolkningsgrupp i Tjeckoslovakien, undertecknarna av Charta 77. Jag började samla slanguttryck till följd av en politisk diskriminering som ledde till att mina studier på filosofiska fakulteten i Prag avbröts och till att jag arresterades. I fängelse och sedan på olika arbetsplatser fick jag bekanta mig närmare med det tjeckiska talspråket och insamlade då slanguttryck från olika miljöer. Avsikten med mitt insamlande av materialet var främst att anteckna och bevara alla de uttryck som finns i det tjeckiska talspråket. Av det material jag insamlade i Tjeckoslovakien har jag valt att först redovisa chartisternas slang, därför att denna utgör den minsta språkliga gruppen.

För att presentera och analysera en viss typ av slang¹ behöver man först visa vilken plats den har i språkets system. Tjeckiskan kännetecknas av mycket komplicerade språkliga förhållanden och det finns olika uppfattningar om hur dess olika språkformer skall tolkas. Jag har utarbetat min egen syn på problemet i avsikten att lättare kunna särskilja slang och icke-slang (neutralt ordförråd).

Andra liknande arbeten föregick studiet av chartisternas slang. På samma sätt samlade och analyserade jag material om tjeckisk kriminalslang, militärslang och om olika yrkesgruppers slang. Av detta har bara publicerats ett verk om kriminalslang i samizdat och en del av materialet om chartisternas slang i exilpressen².

Tyngdpunkten i föreliggande uppsats ligger på den språkliga analysen av materialet, medan själva materialet presenteras sist. Jag ämnar också beröra sociala aspekter på denna slang och den diskussion som publiceringen av en slangordlista i den tjeckoslovakiska exilpressen har väckt.

2. Realia

Den 1 januari 1977 publicerades i den inofficiella miljön bland de utländska journalisterna i Tjeckoslovakien ett dokument som hette *Proklamation av Charta 77* (*Prohlášení Charty 77*)³. I detta dokument förklarades att man bildat en gemenskap (icke en organisation) som ville sträva efter att de mänskliga rättigheterna i Tjeckoslovakien följs och som ville föra en dialog med statsmakten. Man åberopade sig på Helsingforsavtalet⁴ och på andra internationella avtal om mänskliga rättigheter som Tjeckoslovakiens högsta myndigheter har ratificerat.

Man lyckades dock inte att nå någon riktig dialog med myndigheterna. Däremot fick man från början utstå ständiga angrepp inte bara från polisens sida utan också från alla möjliga andra statliga myndigheter. Charta 77 existerar dock fortfarande. Den har ingen ledning, dess dokument undertecknas av s.k. talesmän (mluvčí) som är tre stycken. Efter hand bildades ett s.k. talesmanskollektiv (kolektiv mluvčích) där alla viktiga frågor diskuteras. Detta rådgivande organ har också rollen att bevara en viss kontinuitet eftersom de tre talesmännen som regel byts varje år. Man behöver alltid i alla frågor en gemensam konsensus som omfattar alla politiska och sociala grupperingar inom Charta 77: exkommunister, katoliker, protestanter, socialister, författare, journalister, Underground (en social miljö som motsätter sig etablissemangen) m.fl. År 1978 bildades en mindre organisation inom Charta 77 med namnet Kommittén för försvar av de orättvist förföljda (Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných - VONS), som försöker att kartlägga alla orättvisor uppkomna genom polisens agerande och genom den juridiska repressionen.

Man får dock inte glömma att Charta 77 har utvecklats i en miljö som har existerat fr.o.m. 1968, där en viss oavhängighet bevarats och där bl.a. finns en s.k. samizdat, d.v.s. publicering av censurerade maskinskrivna böcker och även kortare aktuella texter och tidskrifter. Det finns drygt 1200 undertecknare av Charta 77 och av dem har omkring 200 emigrerat från Tjeckoslovakien.

Själv var jag bland de första undertecknarna av Charta 77 och deltog i många aktiviteter, bl.a. i grundandet av VONS. År 1981 tvingades jag lämna Tjeckoslovakien. Under dessa drygt 4 år pågick också min

utforskning av det speciella ordförråd som denna utsatta grupp, kallad Charta 77, skapade.

3. Teoretiska utgångspunkter och metodologi

3.1 Den allmänna synen på olika former av tjeckiska
Enligt den vanliga synen på tjeckiskan delas "det nationella språket" (národní jazyk) i ett kodifierat språk (spisovná čeština) och icke-kodifierade språkformer (nespisovné útvary).⁵ Till de icke-kodifierade språkformerna hör bl.a. dialekter (även den dominerande "dialekten" obecná čeština) och slang (slangy).

Slang definieras som ett speciellt område inom det nationella språket som används av särskilda grupper av befolkningen, särskilt av yrkesmässigt och socialt bestämda grupper.⁶ Några tjeckiska lingvister skriver i detta sammanhang också om s.k. sociala dialekter eller sociolekter vilket inte överensstämmer med den västerländska sociolingvistikens begrepp.⁷

Enligt den allmänna synen står alltså det kodifierade språket i opposition mot olika icke-kodifierade språkformer såsom dialekter, olika typer av slang, talspråkliga och vulgära uttryck. Denna uppfattning, som kombineras med "erkännande" av eller "förbud" mot olika talspråksuttryck, leder till att å ena sidan talspråkets primära roll i språkets utveckling kommer bort och å andra sidan talspråkets olika självständiga former nonchaleras genom användandet av en övergripande term. Därför är det svårt att definiera slanguttryck, deras position gentemot andra uttryck och att över huvud taget analysera slang.

3.2 Slangs naturliga bakgrundspråk

För att bättre särskilja slangs speciella lexikon och andra fenomen⁸ behöver man definiera karakteristiska drag hos slanguttryck och tydligt teckna den bakgrund mot vilken dessa manifesterar sig. Den vanligaste bakgrunden; d.v.s. en struktur där slanguttryck kommer till användning, är inte det konstgjorda kodifierade språket med sina officiella och formella attribut (undervisning, radio- och TV-sändningar, journalfilm, officiella tal, övervägande skriftlig produktion m.m.), vilket används särskilt för att uppnå en högre stilnivå, utan det språk som talas i de vanliga, neutrala miljöer där alla (eller nästan alla) sociala grupper

är närvarande: i neutrala situationer på jobbet, i trafiken, i affärer, restauranger, hemma hos familjen, bland vänner samt även vid vissa radio- och TV-sändningar o.s.v. Detta språk med ett allmänt ordförråd kommer jag att kalla det allmänna folkspråket (*všeobecná lidová čeština*).

3.3 Slang och dialekt

Slang är av en helt annan natur än dialekterna. Den uppstår som en följd av samhällets horisontella strukturering och dess uppdelning i olika intresse- eller yrkesgrupper. Denna uppdelning är helt orelaterad till dialektgränser. Sålunda använder de tusentals fångar som pratar kriminalslang uttryck med de respektive dialektala drag vilka de är vana att använda, *kámen - kameň* ('fängelse'), *kuň - koň* ('försändelse som smugglas i häktet från cell till cell med hjälp av snöre genom fönster') o.s.v. Detta hindrar givetvis inte att inom en speciell typ av slang olika dialektala drag kan förekomma, framför allt tillhörande den mest dominerande "dialekten" *obecná čeština*. (Se 4.5).

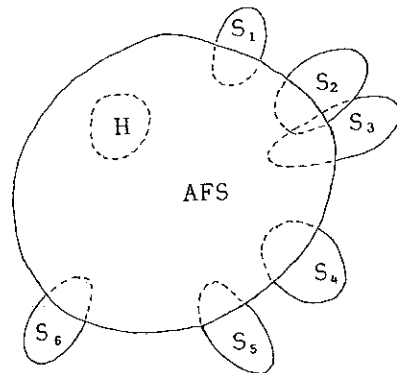
En dialekt omfattar språkets alla nivåer: den är helt enkelt ett komplett språk som inte bara har sitt eget lexikon utan också sin egen självständiga struktur. Det går mycket bra att säga: "Han/hon talar dialekt." Påståendet "han/hon talar slang" går också bra men betyder något helt annat, eftersom det i princip bara är ett visst antal ord och uttryck som man måste behärska för att kunna använda slang.⁹

Det finns naturligtvis typer av slang som är begränsade till bara ett dialektområde, t.ex. slang hos gruvarbetarna i Bohumínsko och Karvínsko.¹⁰ Detta får dock inte leda till att dessa företeelser - slang och dialekt - blandas ihop. För dialekt existerar alltid en speciell distinktion dialekt: "överdialekt" (eller andra dialekter), för slang gäller motsättningen slang: det allmänna folkspråket, såsom visades i 3.2. Motsättningen kodifierade språk: dialekter och kodifierade språk: olika typer av slang finns naturligtvis men den omfattar bara en del av problemet (se 4.5). Dessa kontraster och förhållanden är svårgenomskådliga för den traditionella synen på det tjeckiska språkets situation, där de icke-kodifierade språkformerna står mot den kodifierade språkformen.

3.4 Gränserna och deras relativitet

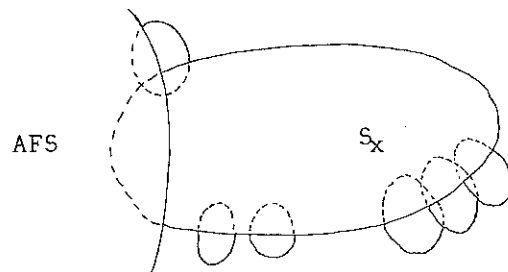
Gränserna mellan olika typer av slang och det allmänna folkspråket (AFS) är inte skarpa. Det beror på att varje individ har litet olika synpunkter på vad som kan betraktas som allmänt användbara uttryck och vilka uttryck som hör till de respektiva slangområdena. Inte heller i själva systemet finns några skarpa gränser: områdena för APS och olika typer av slang kan överlappa varandra, detsamma gäller för typer av slang sinsemellan (kriminal- och polis slang, militär- och kriminal slang o.s.v.).

Det som kallas slang har dock alltid en del av sitt lexikon eller andra språkliga drag¹¹ utanför AFS. Man kan ju särskilja ett speciellt lexikon som tillhör t.ex. hushållet. Man betraktar det dock inte som slang eftersom det ligger *inne* i det allmänna folkspråkets domän:

S - olika typer av slang
H - lexikon som tillhör hushållet

En typ av slang kan ha också olika typer av subslang (kriminal slang: tjuv slang, kopplarnas och de prostituerades slang o.s.v.); där kan man också särskilja ett allmängiltigt lexikon inom en typ av slang:

3.5 Hur slang bildas

Varje miljö där speciella föremål eller företeelser finns kräver att dessa - om de spelar någon roll i människans liv - får sina - om möjligt korta - benämningar. Och om dessa företeelser dyker upp oftare än som vanligt i den neutrala miljön, ökar trycket att skapa nybildningar, vilka samtidigt gör språket mera färgrikt, och man försöker hitta olika beteckningar för små olikheter som annars kunde vara irrelevanta. Att hitta på en neologism är alltid ett intellektuellt nöje, så även vid skapande av slanguttryck. Därför måste man alltid ta hänsyn till att humorn och ironin är närvarande vid denna skapande process.

Att finna en passande term är en omedveten eller halvtmedveten process när det gäller slang. (En annan sak är när man bildar ett konstgjort hemligt språk (argot). Det händer dock sällan, i de flesta fall uppstår argot ur slang när den kan användas som ett hemligt språk. Man behöver hitta på nya ord, ofta också på nya rötter.) Det finns huvudsakligen tre sätt:

- att förändra (genom prefigering, suffigering, förkortning, deformation o.d.) de ord som redan finns i det nationella språket eller att använda dem på annat sätt (som metafor, metonymi, eufemism, dysfemism o.d.);
- att använda ord från andra språk (mest ord som är allmänt användbara, kända i detta språk);
- att hitta på renodlade neologismer med helt nya rötter.

Det sist nämnda sättet påträffas dock mycket sällan, mest vid bildningen av konstgjorda argotiska uttryck vilkas roll är att hemlighålla det som säges eller vid onomatopoetiska bildningar.

3.6 Smek- och öknamn¹²

Smek- eller öknamn bildas mest i mindre kollektiv där man träffas mycket ofta och där en viss gemensam anda uppstår. Man kan säga att förekomst av smek- eller öknamn och dessas antal och frekvens vittnar om gruppens integritet och även om dess isolering (som kan uppstå just p.g.a. integriteten).

Man kan naturligtvis diskutera om smek- eller öknamn tillhör slang eller ej. Utan tvekan är det dock en språklig företeelse som uppstår under samma förhållanden som slang och som kan noteras då man samlar slanguttryck.

3.7 Insamlingen av materialet

Med en viss vana vid att urskilja slang och med vissa erfarenheter av arbete på fältet började jag samla ord och uttryck från chartisternas slang först nästan omedvetet, bara som en rutin, på samma sätt som jag samlade alla uttryck av kriminalslang och olika typer av yrkesslang. Så småningom hade jag ett visst antal ord och uttryck från chartisternas miljö och allt pekade på att här hade jag att göra med en särskild typ av slang, t.o.m. med slang som höll på att bildas.

Eftersom jag deltog nästan varje dag på något möte där undertecknare av och sympatisörer till Charta 77 träffades och jag hade tillgång till alla de maskinskrivna texter som producerades i denna miljö, var det inte svårt att samla och klassificera slangord och slanguttryck. Det är klart att jag antecknade bara de ord och uttryck som förekom i givna situationer. Så antecknades t.ex. ett ord *katouš* medan ord som **katouška*, **katoušovat* o.s.v. som hypotetiskt kunde ha uppstått inte antecknades. Ett visst problem uppstod när jag skulle bestämma mig för att dra gränsen mellan de uttryck som tillhör slang och AFS samtidigt och de som tillhör uteslutande AFS eller uteslutande andra typer av slang. Här fattade jag besluten dels efter ordets betydelse och dess semantiska tillhörighet till den miljö där slang talas och dels efter ordets frekvens i det löpande talet. T.ex. ordet *Barták* är känt för nästan alla pragbor, det är en benämning på en stor polisanläggning med förhårfångelse i Prags centrum, på Bartolomějská-gatan. Men eftersom det brukar vara dit chartisterna körs för förhör och för att fängslas (oftast för en tid av 48 timmar) och ordets frekvens i deras språk är mycket större än i AFS (den kan jämföras bara med kriminalslang), beslutade jag att placera ordet i slangordlistan men med en anteckning om ordets samtida tillhörighet till AFS och kriminalslang.

4. Analys av materialet

4.1 Allmän överblick

Innan jag lämnade Tjeckoslovakien hade jag samlat ihop 79 slangord i den chartistiska miljön, i exilen har jag registrerat ytterligare 3 ord per brev och per telefon, vilka sedan bekräftats av de senast emigrerade

chartisterna: *bartolomějec*, *emouš* och *katouš*. Efter ordklasser fördelas materialet på 56 substantiv, 14 adjektiv, 6 verb och 3 adverb.

Uttrycken har olika utbredning, några är allmänt kända för ungefär några tusentals människor som läser *samizdat* och *tamizdat*, t.ex. just dessa två ord samt orden *signatář* eller *chartista* i den särskilda betydelsen, *estébák*, *underground* och *mluvčí*. Några uttryck används bara bland de några hundra som är mest aktiva: *lízání*, *mluvčovat*, *politbyro* o.s.v. Några uttryck tillhör i högre grad särskilda grupper inom Charta 77, fast de sprider sig mycket snabbt vidare: *Jéčko* bland personer i *underground*, *vons* i den 3:e betydelsen bland medlemmar av VONS o.s.v. Några uttryck är individuella (*olop* med avledningar) och dem behandlar jag för sig. Vidare har jag gjort en liten lista över 12 öknamn och smeknamn som används i Charta 77.

4.2 Utökningen av ordförrådet

4.2.1 Suffix

Det mest användbara sättet att skapa nya ord är ordbildning med hjälp av produktiva suffix.¹³

För bildning av nya substantiv kan följande avledningar noteras¹⁴:

- *áč* (*člověk pracující v oficiálních strukturách - strukturáč*) - 1 fall
- *ačka* (*slédování - sledovačka*) - 1 fall
- *ák* (*eurokomunista - eurák*) - 1 fall
- (*ov*)*ání* (*být mluvčím - mlučovat - mlučování*) - 3 fall
- *čko* (*Ječná ul. - J - Jéčko*) - 1 fall
- *ec* (*Bartolomějská ul. - bartolomějec*) - 1 fall
- *ka* (*CPZ - cěpězetka*) - 2 fall
- *ník* (*osoba z "úterního klubu" - úterník*) - 1 fall
- *oš* (*osoba z Undergroundu - androš*) - 1 fall
- *ouš* (*emigrant - emouš*) - 3 fall
- *ština* (*olop - olopština*) - 1 fall

Suffixval när det gäller substantiv är beroende på emotiva förhållanden till objektet i fråga. Bara suffixen *-ec* och *-ník* kan återge en neutral färgning, suffixen *-áč*, *-ačka*, *-ák*, *-oš* förmedlar en litet negativ nyans och suffixen *-čko*, *-ouš* brukar ge en positiv konnotation. Det väsentliga är dock att de vanligen positiva färgningarna i viss användning kan bli nega-

tiva (ungefär i denna följd: *Tonouš* (+) - *homouš* (-) - *emouš* (+-)) - och tvärtom - de vanligen negativa färgningarna kan bli positiva: t.ex. *strukturáč* i vissa sammanhang (se exemplet i ordlistan). Vid vissa nybildningar får man helt oväntade fonetiska närmanden: *eurák* - *čurák*. Bildandet av adjektiv och adverb till ovannämnda suffigerade substantiv följer språkets allmänna regler. Vi får således *eurák* - *euráckej*, *evangouš* - *evangoušskej*.

Två adjektiviska suffix förefaller att ha en svag betydelseskillnad: *-ovní* och *-kej* (*-ickéj*); jfr *vonsovní prachy* - *vonsácká záležitost*, *chartovní prachy* - *chartickéj sloh*.

4.2.2 Prefix

Man använder också produktiva prefix. Inom det begränsade område som chartisternas slang utgör har jag fastställt två morfem som används i denna funktion: *ne-* och ett speciellt morfem *disi-* (*nesignatář*, *disitaška*, *disinotes* o.d.). Morfemet *ne-* används självklart för att beteckna motsatt betydelse, här om personer som icke tillhör den chartistiska miljön. Morfemet *disi-* (som uttalas både [disi] och [dizi]) förlämnar ordets betydelse en ny kvalitet: *taška* - *disitaška* (d.v.s. *disitentská taška*). Morfemet har alltså en attributiv roll och ordbildningstypen - sammansättning - kan ha influerats från germanska språk. *Disi* kan användas även självständigt (fast detta har jag sällan noterat) som ett helt avvikande, oböjligt adjektiv. (Se ordlistan.)

4.2.3 Metaforer

Ett mycket produktivt sätt är att bilda metaforer: *lízání*, *mladý*, *štika*, *zavěšení* m.fl. Med metaforernas hjälp uppstår plötsligt sådana förhållanden att en person som inte tillhör den chartistiska miljön inte kan förstå vad som sägs: "*Tady máš toho Hrabala, ale chci od tebe dvoje mladý.*" (Utomstående uppfattar det så att man vill byta någon person mot några ungar, medan saken gäller utbyte av Hrabals bok mot två exemplar av nästa upplaga.) Det betyder ju inte att man här har att göra med något argot, d.v.s. språk som bildas för att utomstående inte skall förstå. Man kan dock inte utesluta att denna användning utövar lockelse på samma sätt som användningen av främmande språk.

4.2.3 Vänskaplig ironi

På samma sätt som man använder nybildade ord med suffix som kan återge en negativ betydelse för att uppnå en positiv betydelse (se 4.2.1) använder man redan existerande ord i AFS med pejorativa betydelser för att skapa en välmenande vänskaplig ironi. Så småningom förvandlas dessa uttryck till ord med en mycket positiv laddning, varför ironin nästan glöms: *flandák* (i AFS pejorativt *präst*). Ju mera uttrycket används, desto mera neutral blir dess betydelse. (Se exemplet i ordlistan.)

4.2.5 Förkortning, ellips, univerbering

Förkortning och ellips ger önskade korta uttryck: *Konviktská ulice* - *Konvikt oficiální struktury* - *struktury*, *signatář Charty 77* - *signatář*. Sådana bildnings-sätt kan ofta också kallas univerbering och de kan kompletteras med användning av produktiva suffix: *Bartolomějská ulice* - *Bartolomějská* - *Barták*.

4.2.6 Initialförkortningar

En intressant företeelse är bildning och användning av initialförkortningar:

Fullständiga uttryck i AFS	Fullst. uttryck i ch.slang	Initial-förkort. i AFS	Initial-förkort. i slang	Omvandling
-	<i>euroklub</i>	-	<i>E-klub</i>	-
<i>dům v Ječný ulici</i>	-	-	<i>(J)</i>	<i>Jěčko</i>
<i>Fond občanské pomoci</i>	-	<i>FOP</i>	<i>FOP</i>	<i>fop</i>
<i>příslušník Státní (tajné) bezpečnosti</i>	-	<i>příslušník STB</i>	-	<i>estébák, äv. štubák</i>
<i>Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných/člen...</i>	-	<i>VONS/ člen</i>	<i>VONS/-</i>	<i>vons/ vonsák</i>
		<i>VONS(u)</i>		

Det är klart att många sätt att öka ordförrådet hänger ihop och verkar tillsammans. T.ex. uppstod uttrycket *Jěčko* genom ellips och univerbering av *dům v Ječný ulici* till ett hypotetiskt *J* (fonetiskt [je:]) som fick

ett "smeksamt" suffix *-čko*.

4.2.7 Uttryck lånade från andra språk

Uttryck lånade från andra språk är få. Man kan naturligtvis inte räkna de som redan är en del av tjeckiska språket (som ordet *disident*). Två ord kommer från ryska: *samizdat*, *tamizdat*. I den ryska miljön existerade dessa uttryck några år tidigare än i den tjeckiska (ungefär från början av 60-talet, medan de i Tjeckoslovakien tillkom efter 1968). Orden *underground* och *androš* har sitt ursprung i *engelskan*, och det sätt på vilket man behandlar initialförkortningar är detsamma som i de engelska förkortningarna: (*J*) - *Jěčko* som *LP* - *elpičko* 'long play, grammofonskiva'). Suffixet *-oš* och hela ordet *androš* påminner om det zigeniska språket *romani*. Här har vi kanske försök att härma de zigeniska orden. Bildningssättet är mycket produktivt i kriminalslang (jfr *čavargoš*, *gergeš* i kr. sl. - 'zigenare'; *andre* eller *andro* - prepositionen 'i' i *romani*). Suffixet påträffas i kriminalslang: *pakoš* av *pako* 'dumbom'; man får inte glömma att drygt 100 chartister har straffats med från 4 månaders till 8 års fängelse bara sedan 1977¹⁵ och därför har ganska bra kännedom om ord tillhörande kriminalslang. I AFS påträffas också några ord med samma suffix och drag, t.ex. *kámoš*, 'kamrat'.

4.2.8 Några slutsatser

Rent "uppdiktade" ord hittar man inte i denna slang. Man hittar inte heller några metonymer (synekdocher), fonetiska bildningar och andra bildningssätt som jag hittat i andra typer av slang, vilka alla dock är större än chartisternas. Materialet visar emellertid ganska tydligt många olika sätt att bilda nya ord i tjeckisk slang.

Tilläggas kan att jag själv var med när några uttryck bildades och kan vittna om med vilken glädje dessa termer användes för första gången och hur starka känslor av tillhörighet och solidaritet användningen av dem väckte. Sådana ord brukar man värda ömt.¹⁶

4.2.9 Resultat av nybildningar

Alla de vanliga beteckningar som används i AFS är längre än motsvarande slangord. (Även om ordet *sledo-vačka* kan anses vara av samma längd som *sledováni* - har samma antal stavelser - har ordet *sledováni*

från AFS en "mödosam" avslutning med två långa stavelser efter varandra.) Ofta använda ord måste helt enkelt bli kortare. Vissa motsvarande termer existerar inte i AFS och man skulle ibland behöva bilda mycket långa omskrivningar för att finna någon motsvarighet (*mladý, emouš*). Slangord kan också mycket bättre återge fulla betydelser och bibetydelser (mest ironiska: *štubák, politbyro* eller pejorativa: *strukturáč*). De oftast använda orden får synonymer för att ett mera färgrikt språk skall erhållas: *E-klub, úterní klub, euroklub, politbyro*.

Man kan bland slangorden i chartisternas grupp-språk också särskilja de ord som är helt nya i tjeckiska språket och andra som är hämtade från AFS med nya betydelser. Sålunda kan man hitta ett trettiotal ord som inte finns i AFS och inte heller i andra typer av slang, d.v.s. helt nya lexem bildade med hjälp av suffix, prefix, förkortningar, deformationer och lånord: *androš, androšskej, bartolomějec, disi* med avledningar, *emouš, eurák* med avledningar, *evangouš, fop, infoch, Jěčko, katouš, samizdat* med avledningar, *strukturáč, štubák, tamizdat, undergroundák, úterák, úterník, vons* och avledningar.

4.3 Uttrycks tillhörighet till andra språkområden i tjeckiskan

Några uttryck i chartisternas slang tillhör också andra slangområden: polislang: *sledovačka, cépézetka, osmačtyřicítka, ostraha* partibyråkratisk slang: *politbyro, připomínkovat*; kriminalslang: *osmačtyřicítka, Barták, cépézetka, vybrat*. Några uttryck tillhör även AFS, antingen i samma betydelse: *Barták, estébák*, eller i en begränsad betydelse: *signatár, chartista, mluvčí*.

Den sociala och politiska mångfalden inom Charta 77 ger upphov till sådana kuriösa möten i språket där det kristna språket med dess uttryck (*pokora, cesta, oslovit, oslovující*) blandas med den partibyråkratiska slangen: "*V tomhle by se měli taky zaktivizovat flandáci. Vždyt to musí bejt pro ně strašně oslovující.*" Annars kan man även se en allmän bakgrund inom AFS för chartisternas slang: en ny form av det politiska språket som utvecklas inom ramen för de nya oavhängiga strukturerna där jag över huvud taget ser ett mera färgrikt språk och en användning av termer som beskriver chartisternas strävanden: *cesta, disident, dokument, kolektiv mluvčích, moc, nespravedlivé stíhaný,*

odpovědnost, okruh, oslovit, oslovující, prostředí, sdělení, solidarita, společenství, stíhaný, výbor m.fl.

4.4 Semantiken

Slanguttryck täcker följande semantiska områden:

Föremål: *disitaška, disitabulka, samizdat (2.), tamizdat (2.), mladý;*

Platser: *Barták, Jéčko, Konvikt.*

Institutioner: *fop, vons, politbyro, Samizdat;*

Grupper: *underground, androš, úteráci, úterníci;*

Personer: *evangouš, eurák, štika, mluvčí, emouš, katouš, nesignatár, estébák, špenáti, štubák* (alltså mest chartister och poliser);

Verksamhet: *samizdat (1.), připomínkovat, lízat, mluvčování;* en stor del av uttrycken betecknar repression: *osmačtyřicítka, ostraha, sledovačka, vybrat.*

Många uttryck får flera betydelser (*samizdat, vons* på följande sätt: *vons*: institution - medlemmar - medlemmarnas möte. Det uppstår också ord med nästan homonymiska förhållandena som *disi* (se ordlistan). Hos uttrycket *politbyro* är det en fråga om polysemi eftersom ordet helt enkelt betecknar "ett ledande organ". Synonymer är nästan alla likvärdiga, bara ironin med dess olika skiftningar medför skillnader: *exkommunista* (neutr.) - *eurák*; *estébák* - *štubák* (mera ironiskt); *svatej* - *flandák* - *evangouš/katouš* (mest vänskapligt).

4.5 Dialekter och det kodifierade språket

Som nämnts har jag antecknat chartisternas slang i Prag. Besök av chartister från andra dialektområden gav mig inte någon möjlighet att fastställa skillnader i uttal av slangord eller avvikande uttryck. Som en dialektal bakgrund på denna nivå fungerar här alltså i talspråket den dominerande interdialekten i Böhmen (och även i storstäder i Mähren), här i dess pragvariant. De viktigaste dragen är det protetiska *v-* före det initiala *o-* i det kodifierade språket (*vosumaštyřicítka* i st. *osumačtyřicítka*) med några undantag och *-ej-* i stället för det kodifierade *-ý-* (*svatej* i st. *svatý*) med några undantag, några assimilationer och grammatiska systemavvikelser (analogiska dualbildningar i pluralis, dominans av den hårda böjningen hos adjektiv, försvinnande av neutrumböjningen).

Eftersom slang är mest omfattande i den dominerande talspraksvarianten, är ordlistan skriven på

ovannämnda "dialekt". I några fall står dock uttrycket i den kodifierade formen först. På samma sätt som talspråket påverkar det kodifierade språket, påverkar också det kodifierade språket talspråket. Det kodifierade språket dyker upp inte bara i skrift utan också ofta vid förhandlingar och diskussioner som det kodifierade talspråket (hovorová čeština). Många chartister är vana att tala det kodifierade språket. Vid mera högtidliga tillfällen eller om man vill understryka sitt allvar använder man det kodifierade språket. Vissa ord får alltså inte det för talspråket karaktäristiska protetiska *v-*: *olop*, *olopice*, *ostraha*, de två första eftersom det faktiskt är fråga om en initialförkortning (se not 16 och ordlistan), ordet *ostraha* därför att det är för "officiellt" (som *obroda*, *ornát* m.m.). Några adjektiv får även ändelsen *-ý* i nom sg mask (inte bara *-ej*). Jag upptar alltså de dominerande formerna på första plats.

4.6 Storleken av chartisternas slang

Chartisternas slang tillhör de mindre formerna av slang i tjeckiskan.¹⁷ De stora typerna av slang som kriminalslang eller järnvägsarbetarnas slang (omkring 1500 lexem och fraseologismer) tillhör verkligen stora sociala eller yrkesmässigt bestämda grupper och de har en lång tradition. Det finns dock många typer av slang som är betydligt mindre, t.ex. varje familj har ett visst antal ord (inklusive smeknamn) som bara tillhör denna språkliga miljö, det finns vissa typer av yrkesslang där miljön inte är så rik o.s.v.

Man kan säga att storleken av en viss typ av slang påverkas av många omständigheter:

- antal människor som är slangbärare
- miljöns kvaliteter (mångfald, regelbundenhet av händelser m.m.)
- långvarighet i användningen
- frekvensen av kontakter mellan gruppens medlemmar
- gruppens integritet.

Chartisternas slang har utvecklats bara under några år, dess utbredning är oregelbunden bland de ungefär 1000 människor som är slangbärare, de flesta av dem träffas långtifrån regelbundet, bara ungefär 200 mera intensivt. Miljön är ganska rik, den saknar emellertid den för många typer av yrkesslang karaktäristiska mängden av föremål som behöver benämnas. Integriteten inom chartisternas miljö är ganska stor vilket kommer att visas nedan.

4.7 Utvecklingen av chartisternas slang

Språket utvecklas och slang tillhör de delar av språket som utvecklas snabbast. Om grupper existerar en relativt kort tidsperiod, då upphör slang att existera eller också omvandlas den i miljöer där människor byts ofta (armé, skola, idrott). Ju längre slang existerar desto större omfattning får den och desto större möjlighet har den att på något sätt påverka också det socialt neutrala ordförrådet i hela språket.

De få år som chartisternas slang har existerat är inte mycket (om man jämför med den nästan 700-åriga dokumenterade historien hos kriminalslang i tjeckiskan). Men det värdefulla är att man kunde observera den när den bildades, växte och började stabiliseras.

Först var det bara några termer som kom helt naturligt. "*Chartista Havel*", hälsade oss den berömde författaren den 5 januari 1977 i fängelset Ruzyně. Charta 77 blev bara Charta, man blev *signatář*... Inom Charta 77 ogillar man egentligen uttrycket dissident för dess orättvist inskränkande betydelse. (Man kan inte avvika från någon ideologi som man aldrig har bekant, inte heller anser chartisterna sig avvika från befolkningens majoritet, åtminstone inte i tänkesätt.) Och trots detta - eller just därför - började man skämta om dissidensen och dissi-föremål. Den här kittlande humorn fortsatte när den hemliga polisen försökte skapa oenighet och jagade personer av en viss tro eller politisk tillhörighet mot andra. Så skapades termerna *flandák*, *eurák* och många andra. Uttrycket *politbyro* uppstod när eurokommunisterna (i Sverige oftare kallade reformkommunisterna) erbjöd Zdena Tominová att före hennes tillträde som talesman besöka deras ordinarie tisdagsmöte (tisdag = *úterý* - härifrån kommer *úterníci*). Man hittade genast en parallell med *politbyrån* som måste ge sitt godkännande. O.s.v. o.s.v. För varje uttryck kunde man skriva en hel berättelse. Hur långt liv denna slang kommer att få kan man fråga. Några uttryck håller på att försvinna (t.ex. *FOP* är numera bara ett formellt organ, man kan inte deklamera var pengarna finns), några (som *emouš*, *katouš*) har nyligen tillkommit...

4.8 Smek- och öknamn

Av de 12 smek- eller öknamn som upptas i ordlistan kommer bara sex direkt från Charta 77. De sex andra (betecknade "U") kommer från Underground där smek-

eller öknamn är mycket mera frekventa och där gruppens integritet är ännu större. De nämnda namnen används ofta bland de andra chartisterna. De namn som uppstod i Underground är ganska färgrika och deras ursprung beskrivs i ordlistan; de namn som uppstod direkt inom Charta 77 är deformerade efternamn, de flesta bildade enligt det engelska mönstret *Thomas - Tommy*, alltså *Patočka - Patty* eller *Mlynář - Mlyny*. En vanlig deformation av efternamn är *Tominová - Tominka*, man bör dock tillägga att denna deformation inte har någon pejorativ funktion som vanligen i AFS, snarare tvärtom.

Man bör också nämna att man i Charta 77 skapat en ganska vänskaplig miljö där man ofta duar och tilltalar med förnamn. Allmänt är Václav Havel, Vášek, Jiří Hájek är *Jirka* etc.

5 Sociala aspekter

5.1 Charta 77 från sociologisk synvinkel

Charta 77 är en förhållandevis stor grupp (1000 personer) med en medelstor kärna (200 personer) som mest aktiva. Integriteten, antalet kontakter och deras intensitet är större i kärnan än i periferin. Minst 50% av undertecknarna bor i Prag. De flesta chartister är idag arbetare, mindre sociala grupper utgörs av pensionärer, hemmafruar och fångar. Deras förflutna är dock mera färgrikt än vad deras nuvarande sociala ställning antyder. Detsamma gäller deras politiska eller religiösa tillhörighet.

Ungefär 300 personer tillhör det tidigare överskiktet i samhälle: de utgörs av det kommunistiska partiets exmedlemmar som innehade ganska höga positioner eller som engagerade sig mycket inom partiet. Fr.o.m. 1968-1970 tillhör de de mest diskriminerade.

Nästan samma antal har olika kristna grupper som inte är så homogena (katoliker, evangeliker, Underground) och deras kamp resp. lidande är av äldre datum. De består övervägande av intellektuella som dock nästan hela sitt aktiva liv fått arbeta som grovarbetare och många av dem har avtjänat synnerligen långa straff i stalinistiska arbetsläger. Underground är en stor grupp av unga människor bland vilka de mest engagerade har undertecknat Charta 77. De söker ett annat levnadssätt än det som etablissemangen er-

bjuder och kännetecknande för dem är ett ganska livligt kulturliv där musiken spelar en stor roll. ("Plastic People", "DG 307", "Umělá hmota" är några namn på deras grupper.)

Förhållandevis stor roll spelar i Charta 77 mindre politiska grupper som "oavhängiga socialister", en grupp av tidigare högt uppsatta partimedlemmar ("euroklubben"), "revolutionära marxister" m.fl. Den största gruppen, som dock är mycket diffus, är unga arbetare som har utpräglat intellektuella intressen.

Verkligheten ser dock inte så schematisk ut. Det finns relativt många partimedlemmar som blivit kristna, många kristna som blivit vänsterpåverkade o.s.v. Den sociala situationen är emellertid ganska klar: alla dessa människor befinner sig på den samhällsliga pyramidens botten tillsammans med de svagaste grupperna av befolkningen.

Det som skiljer denna grupp från de andra i samma position är en viss medborgerlig aktivitet, en relativt avsaknad av skräck. De uttalar öppet sina åsikter (fast inte alla och i tämligen försiktig form), de är kritiska och försöker bli oberoende av vissa av statens institutioner (propaganda, skolväsende, censur o.d.).

Regimen reagerade snabbt och skarpt mot chartisterna både på propaganda- och repressionsnivån. Särskilt åren 1978-1981 skedde t.o.m. några fall av kidnappning, anfall och förhör i nästan latinamerikansk stil. Som sagt har under Charta 77:s existens drygt 100 av dess medlemmar fängslats. (Se 4.2.7.)

Det är klart att detta sätt att leva svetsade gruppen samman trots dess mångfald. Man organiserade ganska stora möten, fester, teaterföreställningar i lägenheter m.m. I februari 1978 försökte man tillsammans med järnvägarbetarna organisera "en chartistisk bal" som polisen brutalt förhindrade. Detta slags aktiviteter väckte kritik bland några chartister och betecknades som "ghetto-tendenser".¹⁸

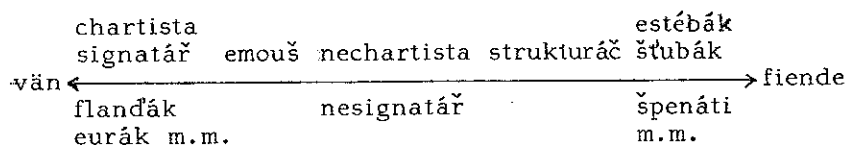
Ungefär 200 chartister har tvingats emigrera och det uppstod en diskussion huruvida man får emigrera. Man åberopade etiska och politiska skäl. Också denna diskussion var ganska livlig.

5.2 Sociala aspekter som återspeglas i språket

Det är klart att **ordförrådet** inom chartisternas slang täcker mycket speciella områden utanför majoritetens

ramar. (Se 4.4.) Det rör sig särskilt om:
 - uttryck från den speciella chartistiska miljön
 - uttryck som beskriver repression.

En särskilt klar bild ger oss **personbeteckningar** placerade på skalan vän - fiende:

Man kan märka att de hotade eller förföljda grupperna av befolkningen som regel skapar speciella beteckningar på personer tillhöriga gruppen, på utomstående personer och ibland även på sådana som försöker att på något sätt undvika tillhörighet till gruppen, ett slags "förrädare". Här nedan försöker jag göra en jämförelse av chartisternas slang med jiddisch, romani (slovakisk dialekt) och světský argot (en speciell argot hos en grupp som ungefär kan jämföras med de svenska tattarna):

	tillhöriga	utomstående	"förrädare"
jiddisch	jid	goj	{
romani	rom, raklo, rakli	gádžo	
světský a.	skřapíček	gádžo	-
chart. slang	signatár, chartista	nesignatár nechartista	emouš

Vid framställningen av sådana scheman kan man inte undvika en relativ generalisering. Vid enskilda tillfällen får man använda termer placerade på skalan vän - fiende på annat sätt än det här angivna. Skillnaderna mellan termerna i olika språk och delar av språk (jiddisch, světský argot o.s.v.) finns men de är inte så stora. Avsaknad av uttryck för "förrädare" i romani och světský argot kan förklaras dels av min begränsade kännedom om dessa språkliga företeelser, dels av att det är ganska svårt att komma ifrån sin tillhörighet till en så speciell etnisk minoritet. (De tjeckiska "tattarna" har liknande etniska specifika som zigenare, det är också fallet med de svenska tattarna.)

5.3 Diskussion om slang i exilpressen och bland chartister

Tidskriften *Svědectví* publicerade i nr 65 (1981) min artikel om chartisternas slang (*Slang chartistů*, s.32) med några valda exempel på slang. Artikeln, som till större delen skrevs i underhållande syfte, väckte stora protester i exilpressen och en försiktig och skämtsamt reaktion bland chartisterna i Tjeckoslovakien.

Historikern Lubomír Sochor skriver i *Listy* nr 6/1982 i artikeln *Spisovná čeština - nebo jazyková disidence?* att "slanguttryck är en språklig vidunderlighet, frånstötande i sin fulhet".¹⁹ Sochor framför vidare sin uppfattning att denna typ av slang bildas medvetet för att motarbeta partibyråkratisk slang eller propagandaspråket och varnar för att denna väg att bilda ett särskilt gruppspråk hos en minoritet inom Charta 77 kan leda till "den förföljda sektens självisolering".²⁰

Jag svarade i samma tidskrift (*Listy* nr 2/1983) i artikeln *Na rozcestí*, där jag vänder mig mot föreställningen att slang bildas medvetet liksom mot etiska och puristiska värderingar av språkliga företeelser. En person som betraktar slang utifrån kan naturligtvis tycka vad han/hon vill om det etiska värdet hos olika uttryck, han/hon vet dock inte vad dessa uttryck betyder för själva slangbärarna. De som använder chartisternas slang är dessutom mycket kända och även språkligt tongivande personer. Jag var dock tvungen att instämma i att slang som sådan och vissa uttryck av slang - särskilt nämnde jag ordet *emouš* - visar att Charta 77 blivit en social grupp, vilket inte var meningen vid Chartas grundande. Jag nämner i artikeln några orsaker till denna situation och försöker att visa på utvägar ur den.²¹

Chartisterna själva visade delvis sympatier för mina lingvistiska intressen och försökte hjälpa mig att samla exempel. Å andra sidan fick jag ett par diskreta råd "att inte gräva där det inte är så nödvändigt" och att "det är inte precis sådant som hjälper Charta 77".

Om man skulle sammanfatta hela diskussionen torde man kunna säga att den till slut ledde till värdefulla påpekanden och bekräftade möjliga faror som medborgarrättsrörelsen i Tjeckoslovakien kan stå inför.

6 Slutsatser

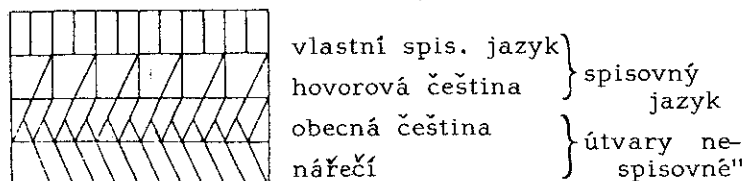
Chartisternas slang är ung och lever i en socialt instabil situation. Den visar på tendenser till social isolering hos slangbärarna. Vad gäller den språkliga aspekten har jag påvisat nödvändigheten av uppkomst av slang i en speciell miljö där det neutrala ordförrådet inte duger. Vidare har jag visat olika sätt att bilda nya uttryck i tjeckiskan. Jag hoppas att vidare bekräfta och utveckla denna undersökning vid presentationen av andra former av slang.

Chartisternas slang är trots sin mindre omfattning mycket intressant när det gäller sociala aspekter: bildandet av en särskild social grupp med tendenser till differentiering och isolering från resten av samhället. Detta är intressant även rent språkligt. Trots att man inte kan redogöra för alla sätt att bilda slangord i tjeckiskan, är bilden man får ganska omfattande med flera intressanta bildningsätt. Man får inte glömma att chartisterna utgör ett mycket representativt urval ur alla samhällsklasser och många yrkesgrupper. Några uttryck har bildats av verkliga mästare i det tjeckiska språket som i sina led bl.a. har en nobelpristagare i litteratur.

NOTER

1. Den tjeckiska samhälleliga miljön och traditionen innebär att även i lingvistikerna några termer uppfattas på ett helt annat sätt än man vanligtvis gör i Sverige. Det gäller t.ex. begreppet *dialekt* (se 3.2, 4.5 och not 5; utifrån den traditionella synen i tjeckiska lingvistikerna talar praktiskt taget alla tjecker dialekt). Även termen *slang* har ett annat betydelseomfång än i svenskan. Dessutom används ordet *slang* (som beteckning för en språklig företeelse) i svenskan uteslutande i singularis. Här möter jag stora problem eftersom min uppfattning om slang som gruppspråk, d.v.s. språk av ofta mycket olika ursprung och med olika social position, direkt kräver användning av pluralis. En av förklaringarna till ordets ursprung i engelskan är att detta uppstod som förkortning av (*somebody's lang(uage)*) (alltså någons språk, språk hos en viss grupp). Även boken *Svensk slangordbok* av Haldo Gibson (Stockholm 1969) nämner 43 olika typer av svensk slang som t.ex. förbrytarslang (-språk), jägarslang, knoparmoj eller sotarslang (-språk), militärslang, murarslang, månsing, sjömanslang, taxichaufförslang m.fl. Det finns språk som tillåter plural av ordet *slang*, t.ex. engelska (*slang - slangs*), tyska (*das Slang - die Slangs*) och tjeckiska (*slang - slangy*). I denna uppsats som skrivits på svenska måste jag självfallet respektera normalt svenskt språkbruk och tills vidare nöja mig med uttryck som *typer av slang* och liknande.
2. Jaroslav Suk och Jan Frolík (1979); Jaroslav Suk (1981).
3. Se *Listy, časopis československé socialistické opozice*, nr 1/1977.
4. Se t.ex. *Konferensen om säkerhet och samarbete i Europa 1973-1975, Slutdokument*, Stockholm 1976.
5. Se t.ex. läroboken *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, Praha 1971: "Český spisovný jazyk byl od obrození vytvářen jako jazyk psaný... Skrze hovorovou češtinu se pak i psaná podoba spisovného jazyka sblíží s obecnou češtinou. Názorně by se

tyto složité vztahy daly zobrazit asi takto:

("Det tjeckiska kodifierade språket bildades efter pånyttfödelsen som ett skrivet språk... Genom talad skriftspråklig tjeckiska närmar sig stegvis även det kodifierade språkets skrivna form 'allmäntjeckiskans' utformning. Dessa komplicerade förhållanden kan man åskadliggöra ungefär på följande sätt: vänstra kolumnen: egentligt skriftspråk, talad skriftspråklig tjeckiska, 'allmän tjeckiska', dialekter; högra kolumnen: skriftspråk, icke-skriftspråkliga språkformer.") Vladimir Šmilauer (1972) indelar det nationella språket på samma sätt.

6. T.ex. nämnda läroböcker och Alois Jedlička, Věra Formánková och Miloslava Rejmánková (som är författare till den berörda delen av boken) (1970).
7. Dessa termer använder t.ex. Jaromír Bělič (1972) i inledningen till sin bok s. 9 och Jan Chloupek (1971). Som visas nedan (3.3) medför termen *dialekt* bara förvirring om den används för att beteckna slang. Mycket lämpligare finner jag sociolingvistikens användning av termen *sociolekt* (*social dialekt*) för olika frekvenser av statusmarkerade språkvarieteter, socialt betingade grammatiska, stilistiska och uttalsskillnader. - I förbigående kan nämnas att W. Labov (1972) påpekar att ett av pionjärarbetena i sociolingvistiken behandlade tjeckiskan. (H. Kučera (1961) - "Observations of the use of Common Czech and Literary Czech variables in the speech of 19 exiles on French radio stations.")
8. Det mest utmärkande för slang är ett speciellt ordförråd. På det hela taget har slang inte några specifika strukturella kännemärken, men man kan dock urskilja vissa fenomen av denna art, t.ex. särskild böjning av ord som är av främmande ursprung, tendens till analytiska bildningar i krimi-

- nåslång, m.m. I chartisternas slang märks adjektivet *disi* eller *dizi* som inte böjs.
9. Läroboken *Vývoj českého jazyka* (se anm. 5) definierar denna verklighet så att "slangy jsou ne-
strukturní útvary, jež nemají vlastní gramatickou stavbu či jádro slovní zásoby a opírají se proto o strukturu některého místního dialektu nebo o strukturu interdialektu obecná čeština". ("Slang-er" är ostrukturella bildningar som inte har någon egen grammatisk struktur eller lexikalisk kärna och därför baserar sig på strukturen hos någon lokal dialekt eller på strukturen hos interdialekten obecná čeština.) Samma uppfattning har uttryckts av Bělič (1972).
 10. Se Bedřich Téma (1958).
 11. Se not 8.
 12. Jag har inte hittat någon direkt motsvarighet till det tjeckiska ordet *přezdívka* (eller ryska *klička*) som har en neutral färgning och helt enkelt betyder *annat namn*, *pseudonym* (både smek- och öknamn plus neutralt *annat namn*).
 13. Detta sätt omnämns av alla forskare på detta område från František Oberpfalcer (1934) till Jaroslav Hubáček (1979, 1981). (Några uttryck har uppstått till följd av flera ordbildningssätt - därför kommer här i några fall samma uttryck att nämnas på flera ställen.)
 14. Hit har jag inte fört orden *disitaška*, *disitabulka* och liknande som inte uppkommit genom suffigering. På samma sätt räknar jag inte med suffixen *-ář* (*signatář*), *-ta* (*exkommunista*), *-a* (*ostraha*) och *-ení* (*zavěšení*), vilka inte givit upphov till nybildningar.
 15. Statistiken om Charta 77 i detta arbete har jag själv sammanställt.
 16. På ett VONS-möte 1979 berättade chartisten och VONS-medlemmen Rudolf Battěk om sitt förhör hos hemliga polisen: "A řekli mi: My z vás tu olopštinu vytlučeme! - Co to je olopština, zeptal jsem se jich. Povídají: To ani nevíte, že jste olop, co? Obránce lidských a občanských práv. Takhle si vás označujem, víte, abysme to měli lehčí." I den livliga debatten skämtade man vidare om

dessa uttryck och Battěk föreslog som en vidareutveckling det feminina "olopice" (jfr opice - 'apa'). Uttrycket noterades dock inte flera gånger.

17. Omfattningen av chartisternas slang kan jämföras med t.ex. slang hos idrottsmän i kanotsporten (enligt J. Hubáček, citerat verk, har denna slang knappt 60 uttryck). Hubáčeks bok innehåller många oklara ställen och felaktiga slutsatser samt baseras på otillräckliga forskningar. Det är dock en ovanlig publikation i det nutida Tjeckoslovakien och även om t.ex. kriminalslang redovisas här med bara 7 uttryck (medan mitt material innehåller nästan 1200 uttryck) kan man här finna många data om forskningar som pågått vid filosofiska fakulteter i Tjeckoslovakien och som utförts mest av studenter. När det gäller storleken av en viss typ av slang noterar jag med intresse hans egen forskning av slang som talades i ishockey-klassen i en grundskola i Ost-rava-Vítkovice. J. Hubáček nämner "som exempel" drygt 250 saftiga uttryck som uppstått bland högst 600 skolelever på en skola (!). Det är klart bevis på hur mycket daglig kontakt och gemensamma ämnen betyder för utbredning av slang.
18. Se Petr Pithart (1979 A, B, 1980) samt Ludvík Vaculík (1979, 1983).
19. "Několik ukázek: *dizimateriál* - písemný materiál opozičního charakteru; *dizinotes* - zápisník neopatrného disidenta; *eurák* /.../; *mluvčovat* /.../; *připomínkovat* /.../; *strukturáč* /.../; *špenáti* /.../; *vonsák* /.../. Myslím, že tyto ukázky naprosto stačí. Nejsem jazykový purista, ale musím konstatovat, že všechny citované výrazy mají jeden společný rys: jsou ztělesněním jazykové obludnosti a odpuzují svou ošklivostí."
20. "Tento jazykový jev se zajisté vyskytuje jen ve vnitřní komunikaci menšinové skupiny tohoto společenského hnutí. Ale i tak je znepokojivý, protože vyjadřuje tendenci k sebeuzavřenosti pronásledované šekty."
21. "Skupina netotalitních aktivit, kterou zde pro zjednodušení ztotožňuji s Chartou 77, zaujala obranné postavení. Příznačný pro toto postavení je např.

fakt, že vedle nového výrazu *bartolomějci*, jenž je dalším synonymem pro výraz *estébáci* (přešneji hyponymem), přibyl též *emouš*, jenž znamená *signatář Charty 77, který se chystá emigrovat, příp. člen jeho rodiny*. Výraz má jasně pejorativní zabarvení. Je odrazem značného stmelení skupiny (potvrzuje odsuzování odpadlíků, vlastně ani ne názorových odpadlíků, ale těch, kteří z různých důvodů nemohou sdílet danou komunitu)."

LITTERATURFÖRTECKNING

- Bělič, Jaromír, *Nástin české dialektologie*, Praha 1972.
- Chloupek, Jan, *Aspekty dialektu*, Brno 1971.
- Gibson, Haldo, *Svensk slangordbok*, Stockholm 1969.
- Hubáček, Jaroslav, *O českých slanzích*, Ostrava 1979, 1981.
- Jedlička, Alois, Formánková, Věra, Rejmánková, Miloslava, *Základy české stylistiky*, Praha 1970.
- Konferensen om säkerhet och samarbete i Europa 1973-1975, Slutdokument*, Stockholm 1976.
- Kučera, Henry, *The Phonology och Czech*, The Hague: Mouton 1961.
- Labov, William, *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia 1972.
- Pithart, Petr, A: *Disi-rizika*, samizdat Praha 1979,
B: *Pokus o vlast*, samizdat Praha 1979,
Odvaha myslet, *Listy* 2/1980, s. 35.
- Polanský, Václav (pseudonym), *Rizika "pokusu o vlast"*, *Listy* 2/1980, s. 30.
- Prohlášení Charty 77, *Listy* 1/1977, s. 1.
- Šmilauer, Vladimír, *Nauka o českém jazyku*, Praha 1972.
- Sochor, Lubomír, *Spisovná čeština - nebo jazyková disidence?*, *Listy* 6/1982, s. 23.
- Suk, Jaroslav, *Slang chartistů*, *Svědectví* 65/1981, s. 32.
Na rozcestí, *Listy* 2/1983, s. 49.
- Suk, Jaroslav, Frolik, Jan, *Současný český kriminální slang a světský argot*, samizdat Praha 1979.

- Těma, Bedřich, *Mluva hutníků na Bohumínsku a Karvinsku*, Praha 1958.
- Peter Trudgill, *Sociolinguistics*, Harmondsworth, England 1974.
- Vaculík, Ludvík, *O statečnosti (fejeton)*, samizdat Praha 1979.
- Vývoj českého jazyka a dialektologie*, učebnice, Praha 1971.

ORDLISTA

Varje ord får först en liten grammatisk förklaring: vid substantiv anges genus och även numerus vid avvikande användning; vid verb anges aspekten; adjektiv och adverb betecknas bara som kategorier. Vidare ges motsvarande betydelse eller flera betydelser med ordningsnummer: på tjeckiska i det kodifierade språket och på svenska. Homonymer betecknas med romerska siffror. Varje betydelse illustreras med exempel på uttryckets användning i en sats. Exempelen är som regel verkliga uttalanden eller faktiska användningar i skriften.

Förkortningar

adj.	- adjektiv	n.	- neutrum
adv.	- adverb	pf.	- perfektiv aspekt
AFS	- det allmänna folkspråket	PS	- polisslang
f.	- femininum	PBS	- partibyråkratisk slang
ind.	- ett individuellt uttryck	pl.	- pluralis
ipf.	- imperfektiv aspekt	sg.	- singularis
KS	- kriminalslang	U	- "underground"-uttryck
m.	- maskulinum		

- androš - m., 1. "druhá kultura", underground (en oberoende kulturmiljö, en parallell till den västerländska undergrunden). "Na to ti celej androš káli."
 2. účastník undergroundového hnutí (deltagare i undergroundrörelse) oftare som pl. androši. "Byli tam samý androši."

- androšskej - adj., undergroundový (tillhörande undergrounden). "Je to takovej androšskej pohled na věc."
- Barťák - m., bara i sg., policejní budovy v Bartolomějské ulici a vězení mezi ulicemi Konviktskou a Bartolomějskou (polisánläggningar på Bartolomějská-gatan och fängelse mellan gatorna Bartolomějská och Konviktská) KS, AFS (i AFS även "Bartolomějská"). "Vyslýchali mě dvanať hodin na Barťáku kvůli tomu vcerejšímu vonsu."
- bartolomějec - m., oftare som pl. bartolomějci, příslušník StB (polisman från hemliga polisen - StB). "Bartolomějci se zase špatně vyspali."
- cépézetka - f., cela předběžného zadržení - CPZ (cell för preliminär häktning) PS "Ty cépézetky tam znám jak svý boty."
- disi I - adj., [disi] el. [dizi], disidentský (tillhörande dissidensen) "Tyhle knihy jsou jenom disi."
- disi II - m., ibland även f., disident (dissident) "... opodál zůstal stát jen disi." (ur en sång).
- disimateriál - m., písemný materiál opozičního charakteru (ett oppositionellt skriftligt material), "Disimateriály si vždycky dávám zvlášť."
- disinotes - m., disitentský notes (dissidentiskt anteckningsblock), "Ten vůl má svůj disinotes a a do toho si všechno píše."
- disitabulka - f., destička sloužící ke psaní, na níž lze napsané okamžitě opět smazat, účelem je eliminace odposlechu (en skiva på vilken man skriver och även omedelbart kan utradera det skrivna - används för att undgå avlyssning), "Vytáhni disitabulku, něco mám."
- disitaška - f., taška s pohotovostním obsahem pro případ zatčení (en väska med de nödvändiga tillhörigheterna i fall av arrestering), "Petr i Vašek nosí s sebou pořád disitašku, aby měli kouření, kartáček na zuby a tak."

- emouš - m., chartista příp. člen jeho rodiny, který má zažádáno o vystěhování (undertecknare av Charta 77 eller familjemedlem till honom som ansöker om emigration), "Tak Honza už je taky emouš!"
- estébáckej - adj., příslušející nebo související s StB (tillhörande StB), AFS, "To je starej estébáckej trik, na to jim neskákej."
- estébácky - adv., na způsob StB (på StB-sätt) AFS, "Koukal se tak nějak estébácky."
- estébák - m., f.:estébačka, příslušník (příslušnice) StB (StB-polis) AFS, "Včera ráno ho sebrali estébáci.", "Domovnice je bejvalá estébačka."
- E-klub - m., euroklub, společenství eurokomunistů, scházejících se každé úterý (eurokommunisternas klubb där de träffas varje tisdag), "Toho do E-klubu nezvou."
- euráckej - adj., související s eurokomunismem (reformkommunistisk), "Napsali tam takovej euráckej canc."
- eurák - m., eurokomunista (reformkommunist), "Co se divíš, vždyť je to eurák."
- euroklub - m., viz E-klub (se E-klub), "V euroklubu to prej neprošlo."
- exkomunista - m., eurokomunista (reformkommunist) AFS, "Chtěj pozvat taky exkomunisty."
- exkomunistický - adj., bara i skrift, eurokomunistický (reformkommunistisk), "Mluví Charty 77 si nemůže dovolit, aby provozoval své exkomunistické výstrelky jménem Charty celé." (J. Tesař)
- evangouš - m., věřící evangelík, signatář Charty 77 (en protestant - undertecknare av Charta 77), "Evangouši prej už napsali nějakaj dopis."
- evangoušskej - adj., evangelický (protestantisk), "A kdo tam bude jako evangoušskej zástupce?"
- flandáckej - adj., křesťanský, kněžský (kristen, prästerlig) AFS, "Chybí mi tam nějakaj flandáckej obrat."

- flandák - m., křesťan, většinou bývalý duchovní, signatář Charty 77 (en kristen, för det mesta präst, undertecknare av Charta 77), "V tomhle by se měli taky zaktivizovat flandáci."
- fop - m., Fond občanské pomoci (Fond för medborgarhjälp), "Dej ty prachy fopu."
- Charta - f., Charta 77, "Charta je jen volný společenství, žádná organizace."
- chartista - m., signatář Charty 77 (undertecknare av Charta 77); "Budu v dalším používat označení chartisté: je to termín stručný a pádný, s bohatým historickým kontextem a líbí se mi víc než signatáři." (Václav Benda, Neprošli). "Je ten Franta vůbec chartista?"
- chartistickej, chartistický - adj., související s Chartou 77 (tillhörande Charta 77), "Mně vadí ten povznesenej a nabubřelej chartistickej sloh."
- chartisticky - adj., podle Charty 77 (på Charta 77:s sätt), "Hezky chartisticky jsme si popovídali."
- chartovní - adj., souvisící s Chartou 77 (tillhörande Charta 77), "Jsou to chartovní nebo vonsovní prachy?"
- infoch, infošek - m., bulletin Informace o Chartě 77 (samizdat-tidskrift "Informationer om Charta 77"), "Nejlepší bude dát to do infochu.", "Tady máš ještě tři infošky."
- Jěčko - n., byt Němcových v Ječné ulici č. 7 (lägenhet på Ječná-gatan 7 där familjen Němec bor), "Před Jěčkem zase byla šestsettrojka a kontrolovali občanky."
- katouš - m., katolik, signatář Charty 77 (katolik, undertecknare av Charty 77), "Zdravím tě jménem všech katoušů."
- Konvikt - m., (även Konviktská, f.) - vězení v Konviktské ulici, v bloku domů mezi Bartolomějskou a Konviktskou ulicí (fängelse mellan Konviktská och Bartolomějská-gatan) KS, delvis AFS, "Měl zase vosumaštyrycítku na

- Konviktský." "Šoupli ho na Konvikt."
- lízání - n., třídění stránek při zhotovování knihy samizdatovým způsobem (bladsortering vid samizdattillverkning av bok) AFS, "Další fáze po dopsání a opravách je lízání."
- mladý - bara pl., kopie od zapůjčeného originálu (kopior som man återlämnar som ersättning för originalet som lånades ut), "Půjčím ti to na dva tejdny a dáš mi troje (tri) mladý."
- mluvčí - m., mluvčí Charty 77 (talesman för Charta 77) AFS, "At pošlou mluvčí dopis generálnímu prokurátorovi."
- mluvčování - m., činnost mluvčího Charty 77 (verksamhet som utföres av en Charta 77-talesman), "Vezme to mluvčování nebo ne?"
- mluvčovat - ipf., vykonávat činnost mluvčího Charty 77 (arbeta som Charta 77-talesman), "Jirka Hájek mluvčoval dlouho a dobře."
- nechartista - m., člověk mimo Chartu 77 (person utanför Charta 77), "Nesmíme se utápet v problémech, které nechartisti vůbec neznají."
- nesignatář - m., člověk mimo Chartu 77 (person utanför Charta 77), "Často za mnou přicházejí nesignatáři..." (från en artikel)
- olop - m., ind., obránce lidských a občanských práv, z posměšného označení příslušníky StB (de mänskliga och borgerliga rättigheternas försvarare, enl. polisens hånfulla beteckning) PS, "To je taky jeden olop."
- olopice - f., ind., se olop, "Takže ty jsi vlastně olopice."
- olopština - f., ind., činnost "olopů" ("olopernas" verksamhet) PS, "Celá tahle olopština nás prej přijde draho."
- (v)osumaštyrycítka, osmaštyřicítka - f., zadržení na 48 hodin (anhållande för 48 timmar) PS, KS, "Po výsledku mu dali vosumaštyrycítku, šoupli ho na cépězetku, to prej má za to, že nevpovídá."
- ostraha - f., hlídání objektu nebo osoby policisty (polisbevakning av en person eller ett objekt) PS, AFS, "Radši si nic neber s sebou, od pátku mám ostrahu."

- politbyro - n., PBS, AFS, 1. se E-klub, "Celý politbyro v úterý sebrali."
 2. kolektiv mluvčích (talesmanskollektiv), "Co bylo na politbyru?"
- připomínkovat - ipf., dávat připomínky k navrženému textu (komma med anmärkningar till den föreslagna texten) PBS, AFS, "Pak se to dá znova připomínkovat a do září by ten dokument měl vyjít."
- rozpis - m., AFS, 1. rozepsání textu (avskrivning av text i flera kopior), "A hned to dej na rozpis."
 2. jedno vydání při rozepisování textu (en upplaga vid textens avskrivning), "Kolikátej je tohle rozpis?"
- samizdat - m., 1. samostatně vyrobená tiskovina; z ruské posměšné napodobeniny slova Gosizdat/Gosudarstvennoe izdatel'stvo - státní vydavatelství; samizdat - samostojatel'noe izdatel'stvo - samostatné vydavatelství/ (självständigt tillverkad trycksak; från ryskans spefulla efterliknande av ordet Gosizdat / Gosudarstvennoe izdatel'stvo - statsförlag; samizdat - självständigt förlag samostojatel'noe izdatel'stvo/), "Sebrali mu pár samizdatů, náký knihý, infochy a tak."
 2. neoficiální literatura vcelku (den inofficiella litteraturen som helhet), ibl. även Samizdat, bara sg., "Celý se to šíří je-nom samizdatem a zahraničním rozhlasem."
- samizdatovej, samizdatový - adj., související se samizdatem (tillhörande samizdat), "Vždyt má plnej byt samizdatovejch knih!"
- samizdatově - adv., samizdatovým způsobem (på samizdat-sätt), "A jak to chceš vydat? Samizdatově?"
- signatář - m., signatář Charty 77 (undertecknare av Charta 77), AFS, "A vědí o tobě, že jsi signatář?"
- signatářskej, signatářský - adj. související se signatářem Charty 77 (tillhörande undertecknare av Charta77), "Vyhodili je taky, je to signatářská rodina."

- sklepávání - n., činnost podle "sklepávat" - viz (verbalsubst. till "sklepávat" - se) AFS, "Když je vše slízáno, nastane skleпávání."
- sklepat - pf., ipf. skleпávat, zarovnávat listy budoucí knihy (på en bordsyta jämna till på den blivande bokens blad) AFS, "Listy se skleпávají na stole spodním okrajem a hřbetním několika úderý o desku stolu." (ur en instruktionsbok), "Už jsi to sklepal?"
- sledovačka - f., PS, 1. sledování osoby policisty (skuggning av en person av polisen), "Už tři dny mám sledovačku."
2. oddíl policistů vykonávajících sledování (polistrupp som skuggar), "Furt za ním chodí sledovačka."
- slízat - pf., ipf. slízávat, třídít listy (sortera blad) AFS, "A tak všichni chodí kolem stolu a slízávají, až je publikace slízána a na vašem stole leží přesně tolik hromádek nesvázaných listů, kolik bude knih."
- slízanej - adj., rozříděný (sorterad), "Ten Seifert je už slízanej."
- struktury - pl., oficiální struktury (den officiella strukturen) AFS, "V tomhle se můžeme napojit na struktury, získat podklady."
- strukturáč - m., člověk ze "struktur", nediskriminovaný dosud pracovně, nepodepisující protesty apod. (person i den officiella "strukturen" som inte är diskriminerad än och som inte undertecknar någon protest), "Hele, ale at to nedostanou, mám to od jednoho strukturáče."
- svatej - m., věřící signatář Charty 77, většinou bývalý duchovní (en troende undertecknare av Charta 77, övervägande en f.d. präst), "To jsem nevěděl, že je svatej."
- špenáti - pl., příslušníci VB v zelených uniformách (VB - poliser i gröna uniformer), "Kdo tam stojí, estébáci nebo taky špenáti?"
- štika - f., aktivní chartista (aktiv undertecknare av Charta 77) AFS, "Každý dokument musí mít svou štiku, která všechny okruhy oběhne, sepiše při-

pomínky a zase to přinese autorům, případně to přepíše s nima."

- šťubák - m., oftare pl. šťubáci, příslušník StB (hemlig polis), "Neviděl někdo z vás šťubáky?"
- tamizdat - m., tiskovina pocházející ze Západu (från väst kommen bok el. tidskrift; från ryska på samma sätt som "samizdat", "tam" betyder "där"), "Samizdatů mám dost, potřeboval bych podstatně víc tamizdatů."
- underground [andrgraund] - m., samma som "androš 1.", viz androš 1., "Pro underground je to něco docela jinýho."
- undergroundďák [andrgraundďák] - m., osoba z undergroundu (person från underground), "Vždyť to jsou jen špinavý undergroundáci."
- úterák - m., pl. úteráci - návštěvníci E-klubu - viz (besökare på E-klubb, se), "Berou ho mezi sebe úteráci, i když není bejvalej člen ÚV?"
- úterník - m., pl. úterníci, samma som úterák, viz úterák, "Byla na koberečku u úterníků."
- úterní klub - m., se E-klub, viz E-klub.
- vons - m., 1. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných - VONS (Kommittén för försvar av orättvist förföljda), "Tady mám poslední sdělení vonsu."
 2. členové VONS (medlemmar av VONS), "Skoro celej vonš včera vybrali."
 3. schůze členů VONS (möte av VONS-medlemmar), "Ono se to nemá říkat, ale tobě to řeknu: zejtra je vonš."
- vonsáckej - adj., související s VONS (tillhörande VONS), "Všecky vonšácký záležitosti si řešte u sebe."
- vonsovní - adj., související s VONS (tillhörande VONS), "Tohle jsou vonsovní prachy."
- vonsák - m., člen VONS (medlem av VONS), "Ať to podepíší mluvčí a nákej vonšák."
- vybrat - pf., ipf. vybírat, 1. pozatýkat všechny (arrestera alla) KS, AFS,

"Někdo to prásk a celý to tam vybrali."

2. zabavit všechny písemnosti (beslagta trycksakerna), "Vybrali mi to všechno, ty se napakovali!" (AFS)

zavěsit - pf., ipf. zavěšovat, pevně spojit listy knihy s deskami (sammanfoga bokens blad med omslaget) AFS, "Sklepané listy se pak musí zavěsit."

zavěšení - n., činnost dle "zavěsit" - viz (verksamhet som i "zavěsit" - se) AFS, "Mezi jednotlivé knihy si sklepejte také zvláštní listy pro "zavěšení" knih do desek." (ur en instruktionsbok).

Smek- och öknamn

Hejdy

Jack, Džek (U)

Londýn (U) - kille som alltid önskade att emigrera till London

Luter (U) - beundrare av Martin Luther

Magor (U) - ("en dumbom") en central figur, namnet har precis motsatt betydelse mot vad personens omgivning tycker

Mlyny

Pacy eller Pacičky (Pacy - en engelsk bildning, paci-paci-pacičky - en barnramsa)

Rohlík - ett familjesmeknamn som övergått till en större krets (U)

Starej - (den gamle) en centralfigur (U)

Tominka